

Szentirmai László

Élmény és nevelés

Az UNIMA (Union Internationale de la Marionnette), a bábművészek világszövetsége 1929-ben alakult. A Magyar Központ 1962-ben jött létre, a bábművészettel foglalkozó hazai szakemberek legszélesebb körét tudhatja tagjai között, programjában kiemelten támogatja a bábjáték iskolai nevelő/oktató tevékenységbe való bevonását, és lehetőségei szerint mindent megtesz, amivel elősegíti a műfaj területén a képzés teljes vertikumának kialakítását.

A bábjátéknak, az árnyjátéknak évezredekre visszanyúló története van. A legrégebbi, legnagyobb kultúrákban (India, Kína, Távol-Kelet) mindig, máig is jelenlévő műfaj. Mint mindenütt, nálunk is fellelhetők a bábjáték természetes rétegei, gondoljunk csak a földművelő-állattenyésztő életmód kísérőire (busók, kisle) vagy a keresztény hitélettel együtt járó áhítatos formákra (bábtáncoltató betlehemezés). Az emberiség viszonyulása meglehetősen kétarcú ehhez a művészeti ághoz. Bár elismeri nevelő erejét, a gyermektársadalomra gyakorolt tagadhatatlan hatását, mégis sokszor igyekszik visszaszorítani.

A hazai, igen jó óvodai nevelésben nagy hagyományai vannak a bábjátéknak. Az iskolába való átmenet alkalmával sok veszteség éri a gyerekeket: kevesebb a játék, a játékos módszer, a művészi kifejezőképesség terepe beszűkül.

Az iskolában megjelenő bábjáték ma még csak fehér holló, és a táncsal, drámával együtt emberművelő szerepe szerinti elismertségére vár. Pedig nem egy sikeres alternatív pedagógiai irányzat (Waldorf-pedagógia, Zsolnai-módszer) alkalmazza, felismerve a személyiség fejlesztésében betöltött szerepét, utalva az értéktudat kialakulására, a reális énkép és az önkifejező-képesség fejlődésére. Az iskolán kívüli nevelőmunkában fel is bukkan, sok kis bábcsoport tevékenykedik szerte az országban.

Aligha akad olyan pedagógus, aki az előbbieket megkérdőjelezné, mégis sokkal kevesebben alkalmazzák a napi emberépítő munkában, semmint arra szükség volna. Az egyik ok a pedagógusképzésben keresendő. Nincs ma olyan tanterv (kerettanterv vagy helyi tanterv), amelynek alapján a készülő tanmenetben, személyes pedagógiai programban ne kaphatna helyet a bábjáték integrált vagy önálló formában. A módszertani tekintetben felkészült, a műfajban rejlő értékeket alkalmazni szándékozó és képes pedagógusok hiányoznak.

Itt az idő, hogy az iskola a bábművészetet – mint művészeti ágat, integrált művészeti nevelési programot, módszert – jobban megismerje, hogy alkalmazhassa, hasznosíthassa nemes céljai elérésében.

A drámajáték pedagógiai eljárásként a 20. század hetvenes éveiben kezdett igazán gyökereket verni a hazai közoktatás területén. A nyugat-európai, ezen belül is Nagy-Britanniából érkező gyakorlat a külföldi és hazai reformpedagógiai törekvésekkel együtt hamar ismertté lett, de széleskörű elterjedése még ma is várat magára. Mivel e nevelésre összpontosító módszer éppen hogy nem eszközigényével tűnik ki a sorból, az alkalmazás hiányát a pedagógusok hiányos képzettségében, az iskolába gyömöszölt anyagok kreatív felhasználására való képességük gyöngeségében kell keresni.

Mínthogy a ma iskolája – az összes körülmény szerény fokú javulása mellett is – egyre több, önmagát sikertelennek tartó embert nevel, megoldást kell találni. Ideje lenne ennek véget vetni.

Egyik lehetséges út, hogy növeljük annak esélyét, hogy a tanárok-diákok közel férjenek a NAT tantárgyiasítható tartalmaihoz, amelyek üzenetei a tanulói önismeretet, emberis-

meretet támogatják. A keresett terület a Dráma és tánc rész-műveltségterület, a szükséges technikák a drámapedagógia területén megtalálhatók. A dráma elvileg mindenki számára felfogható, a különféle korosztályok számára különféle mélységben tárul fel. Van azonban egy változata – a bábjáték –, amely kifejezetten a gyermekkorúak számára bizonyul közeleink, klasszikus közönsége az óvodás és a kisiskolás korú gyermekek közül kerül ki.

A bábjáték – mint autonóm drámai műfaj – azért került be az oktatásba, mert keretei között megvalósulhat az alkotva tanulás, ez a szinte teljesen kiüritett pedagógiai szöfordulat, amelyet mégis oly sokszor hangoztatunk. Az iskolázásba bevont bábozás nem egy speciális változat, hanem a művészettel való nevelés elvével, a műfajban rejlő összes lehetőség kiaknázásával, igényével alkalmazott bábjáték.

Az iskolázásba bekerült – tehát mindenkire érvényes követelmények szerint folyó – bábjáték – értő művelése szemléletbeli pontosítást követel meg a pedagógustól, különben az ilyen címen a legjobb jóindulattal végzett munkálkodás is képes az ellenkező eredményeket produkálni. Ez a tanulmány, szándékom szerint – egyrészt válogatott elméleti (műfaji, lélektani és pedagógiai), másrészt gyakorlati (tantárgy-pedagógiai) alapismeretek rendszerezett előtárása nyomán – a tananyag körére, az egyes feladatok mélységére, a megvalósítás módszereire vonatkozó részletekkel szolgál. Az ismertetett anyagok nem egyedüli megoldási módok, hanem a kötött terjedelemben válogatott mintapéldák. Általánosak, és magukban rejtik a variabilitás lehetőségét, sőt a kreativitásra hivatkozással ösztönözni is szándékoznak a különféle változatok kipróbálására.

A művészeti nevelés és a bábjáték

A bábjáték komplex színházművészeti ág, amelyben az irodalom, a képzőművészet, a zene, a mozgás- és színházművészet sajátos integrációban fonódik össze, ennek eredményeként autonóm műfajként tartjuk számon.

A művészet legbelsőbb lényege az élmény, amely szorosan kötődik a megismeréshez. Az élmény tartalma műalkotásban ölt formát, amely a művészeti műfajok sokasága szerint más és más. Akik bármilyen művel – a művészi kifejezés eredményével – kerülnek kapcsolatba, azok lényegében a világ megismerésének élményen alapuló mozaikdarabjával szembesülnek. Tehát a művészet és élvezete is megismerés. (Elhanyagolhatatlan elem a művész és a befogadó személye, személyisége, ami viszont – főként a befogadás mozzanata esetében – erősen függ a tanultságtól, műveltségtől.) A művészet – mind alkotás, mind befogadás formájában – különleges, élményekkel teli nevelési, művelési lehetőség, amelyet a pedagógia művészeti nevelés címszó alatt emel be az oktatás-nevelés területei közé.

A műalkotás létrejöttéből kiiktathatatlan az érző, az élményekre, csodálkozásra, felismerésre képes ember, aki a szerzett benyomások alapján belső átalakulással, kedvező esetben alkotással válaszol a külvilágnak.

Ez a folyamat elképzelhetetlen az embernek önmagára való visszahatása nélkül, amelyben fokozatosan fejlődik ki és erősödik meg az önismeret szerepe, az önépítés igénye. Márpedig ezek nélkül az aktuális és a jövőbeli társas kapcsolatok is kudarcra vannak ítélve.

Sajnálatos, hogy korunk intellektualizáló, verbalizáló tanulóliskolájában alig van szerepe az öneszmélést és az önmegvalósítást segítő művészeti nevelésnek. A művészeti nevelésnek, amely helyes felfogásban értékes, magasrendű művészettel, tevékenységben való nevelés.

Művészeti nevelés és a bábjáték

A bábjáték különösen alkalmas a fentieknek való megfelelésre. Mint a színházművészet ágai általában, sok társzművészetre támaszkodva, sok tudománnyal laza vagy szorosabb kapcsolatot fenntartva épül és működik.

Ezek közül is különösen fontos a képzőművészet. A bábu maga plasztikai alkotás, lényegében ember által megmózdított szobor, amely a színpadon mozogva „élővé” válik. Innen nézve csaknem minden tárgy rendelkezik a bábbá válás képességével, főként azok, amelyek szimbolikus jellege kézenfekvő. A bábu végül is forma, konstrukció, amelyet a képzőművészet törvényeire figyelve alkotunk meg.

A színpadi tér, a díszletvilág könnyen összefüggésbe hozható az építészettel, amelynek történeti, technológiai ismeretei büntetlenül nem kerülhetők meg.

A bábok, kellékek és a díszletek együttesen – főként a mesterséges megvilágítást is figyelembe véve – egy céltudatosan komponált, színes világot alkotnak, amelyben csak a színelmélet által vizsgált és leírt törvényszerűségek érvényesítésével érhető el a kívánatos eredmény.

A bábszínházi bábuk sűrített formában, élesen sarkítottan egy-egy karaktert jelenítenek meg, s az absztrakcióval, a stilizálás kulcsmozzanatával a képzőművészet éppúgy foglalkozik, mint a logika. Minthogy a bábok, ezek a jelentéssel bíró, mozgó tárgyak

A bábszínházi bábuk sűrített formában, élesen sarkítottan egy-egy karaktert jelenítenek meg, s az absztrakcióval, a stilizálás kulcsmozzanatával a képzőművészet éppúgy foglalkozik, mint a logika. Minthogy a bábok, ezek a jelentéssel bíró, mozgó tárgyak valójában a néző lelkében kelnek igazán életre, el kell fogadnunk a tényt, hogy a bábjátéknak a jelelmélettel is van közös határa. Ez az a tudomány, amely a jelek, szimbólumok emberi tudatra való hatásával foglalkozik.

valójában a néző lelkében kelnek igazán életre, el kell fogadnunk a tényt, hogy a bábjátéknak a jelelmélettel is van közös határa. Ez az a tudomány, amely a jelek, szimbólumok emberi tudatra való hatásával foglalkozik.

A bábjáték és az irodalom kapcsolata egészen nyilvánvaló, hisz maga a dráma is egy irodalmi műnem. Sokkal jobban mutatkozik meg mindez, ha a dramatisálás felől közelítünk, és a lehetséges drámai alapanyagok között ott találjuk a lírát és az epikát.

A zene – főként ha tágabb értelemben az akusztikus effektusok világának vesszük – megkerülhetetlen bábszínházi elem. A bábjáték nagyban épít a jelenetek széles értelemben vett zenei aláfestésében rejlő lehetőségekre éppúgy, mint a szereplők énekére. A bábjáték sok zenei mű (opera,

balett, szimfonikus muzsika stb.) esetében bizonyult adekvát, alkalmankint a megszokottól is jobb keretnek. A zene – mint a bábjáték is – jóval több, mint verbális tanulságok akusztikus formába szorítása: gondolatok, érzelmek kifejezése jelképek segítségével.

A bábjáték – sajátosságaiából fakadóan – nagyban támaszkodik a kifejező mozdulatokra, gesztusokra. Minden mozgás, mozdulat hordoz esztétikai mozzanatot. Ezek vizsgálatával, rendszerezett kifejtésével a tánc- és mozgásművészet, a színházművészet és mostohán kezelt testvérük, a cirkuszművészet foglalkozik.

A bábjátéknak a többi művészeti ággal való kapcsolódásai révén az esztétikával és általa annak társtudományával, a filozófiával is kapcsolata van. Aki egyszer is megpróbál megbirkózni a bábjáték hatásmechanizmusának magyarázatával, a báb által megvalósuló szimbolikus áttétellel, a benne megmutatózó „emberi valóság expresszív absztrakciójával” (Bensky), az okvetlenül esztétikai, filozófiai törvényszerűségekkel találja magát szembe.

A lélektan igen régóta hangsúlyozza a bábjáték személyiségformáló szerepét. Az elvont fogalmi gondolkodásra alig képes kisgyermek fejlődésében a morál körébe tartozó normák elsajátításához kifejezetten alkalmasak a bábjátékos előadás szituációiba ágyazott fogalmak, viselkedési formák, szokások. Ráadásul ez a komplex érzékeléshez hasonló

módon – látás, hallás, szaglás révén – valósul meg. Ha ez a gyermek által végzett bábozás alkalmával történik meg, az előbbieket még a tapintás érzékletével is gyarapodnak.

Sokkal érdekesebb ennél, hogy explorációs céllal is felhasználják mindazok, akik egészen kis gyerekek lelki vagy testi problémái mögé szeretnének látni, keresik a felszín mögött megbúvó kiváltó okokat. Ezzel szoros összefüggésben a (lélek)gyógyászat terápiás célokkal is használja.

A személyiségformálás a nevelés kitüntetett feladata, így talán nem meglepő, hogy a pedagógia a művészeti nevelés területén mint komplex lehetőséget tartja számon a bábjátékot.

Kikerülhetetlen a bábjáték és a különféle mesterségek, kismesterségek kapcsolatának felemlítése. Mivel a bábok megjelenési formája – ezzel összefüggésben a felhasznált anyagok köre és kombinációinak variációs száma – szinte végtelen, nyilvánvaló, hogy a báb-, kellék- és díszletkészítésen keresztül a bábjáték kapcsolatban áll a textil-, papír-, fa-, fém-, bőrművésséggel, és egy sor szakma alapműveleteit, fogásait és szerszámaikat használja (ács/asztalos, lakatos, szabó, textilfestő, cipész, könyvkötő, villanszerelő stb.). A végleges megoldások kidolgozása előtt a fizikában (mechanika), a kémiában és a matematikában (geometria, aritmetika) tanultakkal ellenőrizzük terveink helyességét.

A fentiekben túl kapcsolat mutatható ki a művészettörténettel, a történettel és a vele szorosan összefüggő földrajzzal, néprajzzal, kulturális antropológiával.

Fentiek nyomán bizvást kijelenthetjük, hogy a bábjáték rendkívül összetett műfaj. Komplexitása garancia a gazdag és hasznos művészeti nevelés viteléhez. (1. táblázat)

1. táblázat. A bábjáték kapcsolatai

Esztétika	művészetek		tudományok		Filozófia
	képző- és iparművészet:	mesterségek: fafaragó, szabó,	néprajz		
	szobrászat (forma)		történet		
	festészet (szín)	BÁBJÁTÉK	kult. antropológia		
	(tér) építészet		pszichológia		
	zeneművészet		pedagógia		
	színházművészet	könyvkötő, lakatos, műszerész			
	tánc- és mozgásművészet				
cirkuszművészet					

A bábjáték kapcsolata a társművészetekkel vagy a többi tantárggyal kétoldali és kölcsönös. Egyrészt támaszkodik az iskolában tanultakra, amin azt értjük, hogy a bábjátékos órákon nem ismétljük meg bizonyos ismeretek, képességek közvetítését, hanem az intézmény pedagógiai programjának, valamint a tanított tantárgyak tananyagának ismeretében alkalmazzuk a számunkra szükségességeket. Szemléletesebben: ha a tanulók az Életvitel és gyakorlati ismeretek műveltségi területen tanultak nyomán jól ismerik a papírhajtogatás (és járulékosan a ragasztás) alapműveleteit, akkor a bábjátékos órán az alkalmazás mozzanata lesz a döntő, amikor elkészítjük a dobozszínházi előadás összes bábfiguráját, díszletét, kellékeit. A papírok összeválogatása alkalmával minden biznnyal tekintettel leszünk a vizuális nevelés tantárgyban, a színlelméleti alapismeretek között korábban tanultakra.

A bábjáték létével visszaigazolja a különböző területeken tanultak szükségességét, sajátos értelmet ad az ismeretek megszerzésének az elmaradhatatlan visszakeresésekkel, ismétlésekkel bizonyítja azok fontosságát, hasznosságát. Szemléletesebben: egy korhű öltözet vagy épület képeinek felkutatása a könyvillusztrációk között bizonyítékkal szolgál a tanultak hasznosságára és az elmélyült, kíváncsi ismeretszerzés szükségességére, jelentőségére. Senki nem hiszi el a színkeverés alkalmával tanultak szükségességét, míg nem állt nehéz döntés előtt egy díszlet alkalmas színének megállapításakor, mi több: annak konkrét kifestése alkalmával. Még erőteljesebben: egy bábjátékos előadás, amely a „Péter

és a farkas' zenéjére épül, eleven magyarázat a mű énekórai szerepére, alapos tanulmányozásának feladatára.

A dráma, benne a bábjáték a cselekvő, megélni szánt életet hozza be az intézmény által deklarált nevelési folyamatba, ami más és több, mint pusztán oktatás. Ott fog igazán jól működni a dráma/bábjáték, ahol az intézményi pedagógiai programnak is célja a tanulók személyiségének, önismeretének, önmegvalósító hajlandóságának tudatos fejlesztése. A bábjáték az alábbi kulcsszavak szerint, az alábbi szerkezetben szolgálhatja a nevelést (2. táblázat):

2. táblázat. A bábjáték helye a nevelésben

1. elemzés	2. tervezőmunka	és kivitelezés	3. előadás
olvasás, értelmezés, megértés	alkotó fantázia, kreativitás	munka,	játék, kifejezés, önkifejezés
igényes befogadói attitűd	alkotói képességek fejlesztése	sokoldalú alkalmazói attitűd	kommunikáció, kooperáció

A pedagógus feladata, hogy megfelelő drámai alpanyagot találjon, amelyet bábszínpadra lehet alkalmazni.

A keresés akkor eredményes, ha a kiválasztott műben a cselekményesség aránya nagy, ha ellentétes érdekű jellemek vannak benne, akik szembe is kerülnek egymással, ha mulatságos, humoros története van, tanulságai általánosak – egyszóval drámai töltése nagy.

A legjobb, ha a műveket a gyerekekkel együtt dramatizáljuk, hisz ebben a vitatkozás-teli munkában van a legtöbb termelőerő. A műveket – mivel nem eleve kifejezetten drámák – „talált formájukhoz” képest át kell alakítani. Ebben a folyamatban legtöbbször megtartunk részeket, sokszor kihagyunk elemeket (húzzunk) és – ez a leglényegesebb – hozzáteszünk olyanokat, amelyeket, bár leírt formában nem találtunk meg az eredeti szöveganyagban, de (mint járulékos cselekedetek vagy éppenséggel hangutánzó szavak) következnek azokból a helyzetekből, amelyekre – mint eljátszható jelenetekre – felosztottuk az eredeti nyersanyagot

Még lényegesebb azonban az, hogy mindent jelenidőbe tegyünk át, és így fűzzük fel a cselekményt. A dráma lényege ugyanis az itt és most történés. A jelenidejűség érdekében – és a szövegekben található másidejűségből következő problémák feloldására – általában sajnós – megszokásból (ritkábban e szerep félreértéséből) – narrátort kapcsolnak be az előadásba.

A példa kedvéért válasszunk ki és átváltozása közben jelenítsünk meg egy irodalmi tekintetben kifogástalan szöveganyagot, amely alkalmas a bábszínpadi eljátszásra, viszont esetében is kötelező érvényű, hogy a dramatizálás „áldozatává” is váljék.

Zelk Zoltán: 'Erdei multság'

A medve nagyon unatkozott. Végül is elhatározta, hogy összehívja az állatokat egy kis multságra. Fel is kerekedett tüstént, és elment a farkashoz.

– Azt gondoltam, farkas koma, jó lenne egy kis multságot rendezni, nagyon unalmas így az élet.

– Nem bánom – felelte a farkas –, csak egy baj van: a multságon enni is szoktak, de kinek van annyi ennivalója, hogy egy egész vendégseregnek elég legyen? Hiszen magunknak is alig van valami harapnivalónk.

– Ez igaz – bólogatott szomorúan a medve, de nemsokára felvidult, mert nagyszerű ötlete támadt.

– Mindenki hozzon magával ennivalót! – kiáltott örömmel – Akkor aztán olyan vendégasztalt terítünk, hogy aki meglátja, táncolni kezd örömben.

Tetszett a dolog a farkasnak is.

Rögtön munkához láttak; megírták a meghívókat, s másnap reggel kiakasztották a fákra.

Medvééknél holnap nagy vigasság leszén,
aki négy lábón jár, az mind-mind ott legyen!
Elemőzsiát is hozzon tarisznyában,
mert szegény a medve, üres a kamrája!

Fél nap se telt bele, olyan sürgés-forgás kerekedett az erdőben, amilyen még soha nem volt ... és így tovább.

Nézzük meg, legáltalánosabban hogyan járunk el. Feladat a történet jelenetekre osztása, a jelenetekben való történészek körülhatárolása, a szereplők körének kijelölése és a felhangzó párbeszédtek szöveganyagának rögzítése.

Mindenekelőtt vitassuk meg a tanulók bevonásával, hogy miért érdemes bábszínpadra tenni ezt a történetet, és exponáljuk a legfontosabbakat, amelyekhez végig tartani fogjuk magunkat. A szöveganyagok kijelölése a pedagógus feladata. A jelenet elemzése már a közösségé.

Az alábbiakban a kiválasztott mű egy preparált részletén megvizsgálhatjuk a dramatizálás legáltalánosabb lépéseit. A párbeszédtek szöveganyaga vastag betűvel van szedve. Az ~~áthúzott betűvel~~ szedett szöveg az, amely ugyan orientál a megvalósításban, de nem kerül a felhangzó szöveganyagba. *Dólt betűvel* vannak szedve azok a szavak, amelyek a dramatizálást befolyásolják – cselekedeteket magyaráznak, motívumokat jelentenek.

Zelk Zoltán: 'Erdei multság'
I. jelenet (helyszín a farkas odúja)

~~A medve nagyon unatkozott. Végülis elhatározta, hogy összehívja az állatokat egy kis mulatságra. Fel is kerekedett tüstént, és elment a farkashoz.~~

(Kopogtatás. A medve megjelenik az ajtóban, a farkas félbeszakítja, amit csinált és odafordul. A medve biccent, közben nyökög valamit köszönésképp, középre jön és rögtön bele is kezd a mondanójába.)

– Azt gondoltam, farkas koma, jó lenne egy kis multságot rendezni, nagyon unalmas így az élet.

– Nem bánom *(feleli a farkas)*, csak egy baj van: a mulatságon enni is szoktak, de kinek van annyi ennivalója, hogy egy egész vendégseregnek elég legyen? Hiszen magunknak is alig van valami harapnivalónk.

(Kis szomorkodás kezdődik, ami főleg a medvén látszik. Az övé volt az ötlet, kedvetlenül vakarja a fejét. A farkas is láthatóan együtt érez vele – egy multság mégiscsak multság)

– Ez igaz – ~~bólogatott szomorúan a medve, de nemsokára felvidult, mert nagyszerű ötlete támadt.~~
– Mindenki hozzon magával ennivalót! – ~~kiáltott örömmel~~ – Akkor aztán olyan vendégasztalt terítünk, hogy aki meglátja, táncolni kezd örömeiben.

~~Tetszett a dolog a farkasnak is.~~ (épphogy táncra nem perdülnek, ... a farkas a plakátírás alkalmával használatos eszközök keresésébe fog. Papírlapok kerülnek elő, ecsetet, festékes vödört hoz, a medve előkészíti a munkához az asztalt.)

~~Rögtön munkához láttak; megírták a meghívókat.~~ (A bábok az írást imitálják. Aki ír, az tagoltan, fennhangon mondott szöveggel kíséri a tevékenységet. Néha megáll, bemártja a festékes vödörbe az ecsetet, amit a másik tart a keze alá.)

Keressünk az adott szituációban rejlő játék-lehetőségeket –

Medvééknél holnap nagy vigasság leszén,
aki négy lábón jár, az mind-mind ott legyen!
Elemőzsiát is hozzon tarisznyában,
mert szegény a medve, üres a kamrája!

~~s másnap reggel kiakasztották a fákra.~~

II. jelenet (a medve barlangja)

~~Fél nap se telt bele, olyan sürgés-forgás kerekedett az erdőben, amilyen még soha nem volt ...~~

A tananyag

A bábjáték tananyaga a műfaj korábbiakban elemzett teljességéből vezethető le. Minden alkalommal magába foglalja:

- a kiválasztott mű elemzését;
- a báb-, a kellék- és a díszletkészítést;
- az elkészített figurákkal vagy a próbabábokkal folytatott játékot.

A tananyag kiválogatásának, rendszerezésének szempontjait illetően két lehetőség adott: – takarni a bábost, ami a holt anyagokból készült báb életre kelésének teljes illúzióját kelti; – vagy a bábos megjelenésével erről az illúzióról részben lemondani.

Továbbiakban a bábos és a bábu viszonya, a mozgatás módja szerint is csoportosítunk, aminek nyomán hátulról (néha belülről), felülről, valamint alulról mozgatható bábok nagy csoportjairól beszélhetünk.

A bábjáték egy sajátos változata az árnyjáték, amelyet sajátos hatásmódja, a (színes) fény és árnyék ellentéte hoz létre. Az árnyjátékban a sík elem, a festőiség kap nagyobb szerepet.

Tananyag továbbá a figurák mozgatása, beszélgetése.

A mozgatási és beszédgyakorlatok szerepe az, hogy egy jelenet, az adott szituáció vagy a készségfejlesztést szolgáló etűd megoldása közben a tanulók megtanulják és gyakorolják a helyes viselkedés, a helyes beszéd elemeit, formáit, technikáit. Alapvető kritérium, hogy ezenközben láthassák és hallhassák őket a nézők.

Így kerül helyére a megfelelő bábtartás – jelszó: látszani mindenáron..., és a megfelelő, előírásosan artikulált, színpadi beszéd – jelszó: hallatszani mindenáron...

A bábjátékos technikák szinte mind alkalmasak arra, hogy a tanulók elsajátíthassák. A pedagógus felelőssége az, hogy mind tanítványainak (mint szubjektumoknak) külön-külön, mind pedig az adott osztályközösségnek (mint összetett adottságú csoportnak) a tudásszintjéhez, képességeihez igazodva a műfajon belül az általuk elérhető szintet kijelölje és megközelítse.

Az egyszerűbb megoldású bábokkal természetesen kevesebb mozdulatot lehet produkálni, ezek mozgatasakor az adott technika kötöttségeiből indulunk ki. Jellemző példa erre a síkbábok vagy bizonyos mértékig a fakanálbábok esete. Ezeknek mozdulatai korlátozottak: járni, ugrani, futni, lefeküdni, összehajolni, beszélgetni, sarkon fordulni „tudnak”. Nem képesek – ha erről külön nem gondoskodunk – leülni, derékban előrehajolni. Ezt tudva vagy nem csináltatjuk ezeket a mozdulatokat, vagy nem ezekkel a bábokkal játszunk.

Megelevenített tárgyak és a bebújós, alsó mozgatású bábok esetében viszont kötelező helyesen használni a kéz gesztusait, tudni kell ritmust tartani, loholni, hadonászni éppúgy, mint adott pillanatban megállni, egy jelentőségteljes mozdulatba belemerevedni.

A siker, a mozgás finom összehangoltsága érdekében a kéz izmait erősíteni, gyakoroltatni kell, amelyhez speciális mozdulatsorok elvégzése javallott. Ezek „bemelegítő gyakorlatok” néven ismeretesek. A gyakorlatok szisztematikus végeztetésének főként a zsák- vagy kesztyűbáb alkalmazásakor van értelme, amire csak a kezdőszakasz után kerül sor.

A bábok beszélgetése szintén tananyag. Tudnunk és tanítanunk kell, hogy bábjaink jelek, metaforák, mindenesetre stilizált jellemelek, akikhez a (báb)színpadi, néha karikírozott, szélsőséges eszközökkel élő beszéd illik. A bábszínpadon egyáltalán nem szokatlan a harsányság – akusztikai környezete meglehetősen összetett. A megfelelő időben elvégzett, alapos elemzés ilyenkor hozza meg gyümölcseit, és a kutyust játszó tanuló hangosan szimatolni – ha talál valamit –, vakkantani, – ha betolakodót sejt – zajosan viszorogni, morogni és ugatni fog, szerepe szerint.

Ezt a munkát megelőzheti és ha szükséges, kötelezően meg kell, hogy előzze néhány beszédtechnikai lecke.

A technikák

A továbbiakban – mint a tananyag lehetséges részegységeit – érintjük a műfaj területéről az iskolázásba beemelhető technikákat.

A felsorolásban rendezőelvként az egyszerűtől a bonyolultabb felé való haladást használtuk

A kézzjáték

A kézzjáték arra a felismerésre épül, hogy az emberi kéz mint forma és mint fölöttébb összetetten mozgó bonyolult szerkezet alkalmas a különféle asszociációk, gondolatársítások felkeltésére. Különös esély, hogy a gesztusok (a kéz meghatározott mozdulatsora – fenyegetés, hívogatás, elutasítás, gúnyolódás stb., vagy egy bizonyos mozdulatban való kimerevítése) az emberi kommunikációban fontos szerepet kapnak, és nem egyszer fogalmakat, mondatokat, mondat sorokat képesek helyettesíteni, de legalábbis megerősíteni. Ezért a bábszínpadon megjelenő csupasz vagy színes kesztyűbe bújtatott kéz alkalmas egyes jelenetek, kisebb történetek, a klasszikus programzene (Mozart: „Macskaduett”...) vagy a könnyűzene kategóriájába tartozó művek interpretálására.

A kiegyenesített, szétterpesztett ujjakkal felnyújtott kéz jelenthet fát – több kéz együttesen erdőt –, a kissé behajlított, összezárt ujjakkal felemelt két tenyér, amelyeket a középsőujj hegyénél összeérintünk, házat. A magányosan araszoló ujj jelenthet kukacot, ökölboszorított, piros kesztyűs kéz almát, egy másik, zöld kesztyűs az almára félig ráboruló falevelet. A kukac felderítheti a terepet, beköltözhet a gyümölcsbe, kikukkanhat az ujjak résén üttöt „ablakon”, majd egy kis idő után színes tarka lepkeként repülhet tova... Kicsikkel hasonló játékot játszhatunk el.

Az ember számtalan kesztyűt ismer és használ, amelyekkel különféle tevékenységei közepette védi (veszélyes munkafolyamatok – húsipari vagy kőműves védőkesztyű; sport – ökölvívó kesztyű) vagy öltözteti (esküvő – csipke, hobby – autókesztyű) a kezét. Ezek közül sok annyira speciális – polgári védelemben használatos védőkesztyű, háztartási gumikesztyű, laboratóriumi polietilénkesztyű –, hogy pusztá felmutatása alkalmas a szereplők azonosítására. Durva kétujjas bokszkesztyű és a finom ötujjas bőrkesztyű bankrablásról szóló, szerkesztett párbeszéde alatt a nézőnek mindvégig világos lesz, hogy ki a „főnök” és ki a húsagyú végrehajtó.

Ezekre a gyakorlatokra építve, valamivel később, a kéz szerény jelzések (gyűrű, kötés, csipkefátyol) segítségével való szerepazonosításával bonyolultabb üzenetek bábszínpadí megfogalmazására is sort keríthetünk.

A kéz – különösen az erőteljes, határozott és pontosan ismert gesztusok használatával – alkalmas arra, hogy segítségével a bábos báb pantomim formájában, vagy zenék kézmozdulatokkal való „megképiesítésével” komoly mondanivalókat fogalmazzon meg. Ha ehhez ráadásul gondosan megtervezett akusztikai és fényeffektusok járulnak, a hatás megtöbbszöröződik.

A bábjáték létével visszaigazolja a különböző területeken tanultak szükségességét, sajátos értelmet ad az ismeretek megszerzésének, az elmaradhatatlan visszakeresésekkel, ismétlésekkel bizonyítja azok fontosságát, hasznosságát. Szemléletesebben: egy korhű öltözet vagy épület képének felkutatása a könyvillusztrációk között bizonyítékul szolgál a tanultak hasznosságára, illetve az elmélyült, kíváncsi ismeretszerzés szükségességére, jelentőségére.

Ezek az absztrakt változatok kifejezetten alkalmasak arra, hogy a felsőbb évfolyamokban újra bekerüljenek az alkalmazott bábjátékos tevékenységbe.

A kézzjáték sajátos változata a kéz/árnyjáték. Különösen a keleti kultúrákban ismeretes, ahol a kézügyességnek mindig is nagyobb szerepe volt, és most is nagy hagyományai vannak. A kezek és az ujjak együttesen bonyolult szilueteket adhatnak ki, amelyeket a nézők állatként (kutya, nyúl), növényként vagy emberként azonosítanak.

Ennek a játéknak csupán a kéz anatómiája szab határt, valamint a tény, hogy a kéz/kar folytatása maga az ember... aki/ami csak korlátozott esetben jelenhet meg egyszerre a saját kezéből formált karakterrel.

Jótanácsok:

- ha lehet, ne mindig használjunk kesztyűt;
- a nyers színű kesztyűket, ha lehet, fessük be a kívánt színűre;
- kétszínű kesztyűt (például zöld-barna), amelyet konkrét objektum (például fa), jelzésére használunk, az arányokra vonatkozó nagy gondossággal készítsünk

A tárgyjáték

Az egyik leginkább „bábos” megnyilatkozás válogatott, keresett – egyébként holt – tárgyakat megmozdítani az üzenet áttételes, bábszínpadai megfogalmazása céljával. A tárgyak – különösen azok, amelyekben ott szunnyad az átvitel, az átlényegülés lehetősége: rítusok, szertartások vagy egyszerűen köznapi munkafolyamatok karakteres eszközei, szerszámok, automaták, gépek – szinte kínálják magukat, hogy a velük dolgozó embert megjelenítsék. A tárgyjátékban fontos szerepet kap az emberi kéz, amely a tárgy közvetlen közelében, gazdag ábrázoló potenciállal kapcsolódik be az előadásba.

Tárgyjátékhoz leginkább olyan tárgyak használhatók fel, amelyek fajtájukon belül is igen sokfélék. Ilyenek például az üvegpalackok, amelyek a drága parfümös üvegsétől a negyedhektós ballonig mindenféle méretben, színben, formában állnak rendelkezésünkre. Hasonló a helyzet az írószerszámok (szemceruza, korongecset), a nyomtatványok (leporcelló, lexikon) esetében. A karakterek száma szinte végtelen. Az egymással szembeállítható tárgyak – ráadásul olyanok, amelyek egymás „pusztítására” használatosak (papírlap – olló vagy borszeszegő, üvegtárgy – kalapács) – különösen alkalmasak a színpadai feszültség konkrét személyektől elvonatkoztatott, absztrakt megjelenítésére.

A tárgyjáték általában asztalon játszódik, de ismeretesek alulról (pálcával) és ritkán marionettként mozgatott változatai is.

Játék „talált” tárgyakkal

Talált tárgy igazából nincs. Azokat is „kerestük” és találtuk meg az előadni kívánt műhöz. Ennek a kutatásnak a terepe bármi lehet: padlás, MÉH-telep, zsidóvásár, lomtanítás utáni csatatér... Lényeg, hogy olyan karakteres tárgyakhoz jussunk, amelyek a kijelölt szerepet a leghitelesebben képesek megjeleníteni. A talált tárgyakat (általában abban a formájukban tesszük a színpadra, ahogy megleltük őket.

A tárgyjáték legismertebb változatában az embert az őt körülvevő használati tárgyain át idézzük meg. A cipők, amelyek nemekhez (női, férfi), életkorhoz (kötött tipegő, mamusz), foglalkozáshoz (bakancs, balett cipő, stoplis futballcsuka), nemzetekhez (holand facipő, klumpa, cowboy-csizma) kötődnek, különösen alkalmasak a játékra.

A szerszámok, eszközök, gépek foglalkozások – ezen túl persze képviselőik – az emberek, különféle jellemek megelevenítői lehetnek. Találkozik három billentyűs holmi. Pillanatok alatt kiderül, hogy melyikük a matematikatudós, ki a TV-műszerész és ki a vállalkozó.

Találkozik a harapófogó és az olló. Minthogy nyílni tudnak, hát jönnek-mennek, a „lábaikon” megállnak, ha találkoznak, beszélgetnek, idegesen csattognak veszekedés közepette.

Átalakított, összeépített tárgyak a bábszínpadon

Előfordul, hogy javítani vagy éppenséggel összeépíteni, szerelni kell a talált tárgyakat. Ismeretes olyan előadás, amelyet fémépítőből szerelt, összeállított különös figurákkal adott elő a bábművész. Előfordulhat az is, hogy az eredetileg egyszerűbb szerkezetű tárgyat bizonyos szerepekhez ki kell egészíteni.

Bábot ácsolhatunk, barkácsolhatunk faládából, lécdobozból stb. is, és pedig úgy, hogy az eredmény közelebb lesz a „ládához” mint a fából készült bábhoz (tárgyjáték!).

Kötelező érvényű szabály itt is az anyagok, funkciók harmóniájának megtartása, ami a társításoknak bizonyos határt szab. Óvakodjunk „fü-fa” elemzés nélküli összedolgozásától. Nagyon kifinomult stílusérzék kell az anyagában, keletkezésében egymástól távolos tárgyak esztétikailag kifogástalan összeházasításához. Az is bizonyos, hogy éppen az ilyen feladatok fejlesztik legjobban a biztos és a végén tévedhetetlen stílusérzékét.

Játék játékbabákkal, állatfigurákkal

A legáltalánosabbnak mondható tárgyjátékos megoldás. Lényegében annyival különbözik a köznapi „babázástól”, hogy a résztvevők köre – a játsszó és játékbabájának párosa – a bábozás alkalmával kiegészül a nézőkkel, egyben megjelenik a közlés igénye, vele együtt az üzenet is. Az eljárás annyira kézenfekvő, hogy magyarázatával, leírásával nem vesszük igénybe az olvasó türelmét.

A legalkalmasabb forma a hátulról való mozgatás, klasszikus szcenikai megoldása az asztali játék. A mozgató kezének, arcvonásainak ilyenkor kisebb szerepet kell játszania. Ennek ellentétéként megnő a baba-bábok mozdulatainak a szerepe (különösen a fejre és a végtagokra érvényes ez). Növekszik a testtartás gesztusértéke, ami pontos mozgatást követel meg. A mozgást kiegészítő – nemegyszer karikírozott – beszéd jelentősége szintén megnő.

Ennek a játéknak igen kézenfekvő kellékei a játékszerek. A díszletvilág is adott: a gyerekszoba bútorzata vagy az azt idéző festett (papír)dobozok, párnák stb.

Terménybábok (rögtönzött bábokként is ismeretesek)

A termések, virágok, levelek, bizonyos (jól kiszárítható) gyümölcsök régóta ismert alapanyagok a bábkészítésben. Vesszők és ágak szolgálnak a figurák „törzséül”, amelyekre azután különféle szálas anyagokkal (raffia, hánscs, zsinog, kóc) kötözzük fel a különféle színű és alakú elemeket (levelek, száraz virágok, kukoricacsuhé). Vannak termések (mák), amelyek – minthogy „fejük” van – fokozottan alkalmasak a bábkészítésre: egyszerűen „felöltöztetjük”. Más termések (vadgesztenye, gubacs stb.) kis megmunkálás nyomán összeépíthetőkké válnak különféle gallyakkal, ágakkal, majd ugyanígy felöltöztethetők. Kiegészítésül (szemek, száj) színes magvakat, jól szárítható bogyókat, csonthéjakat (pisztácia, kajszi) használunk.

A terménybábok további kiegészítői lehetnek a karakteres száraz növények, például az árvalányhaj, amelyet persze nem „hajként”, hanem finomsága, lágysága okán sokkal inkább a „tündéri” kifejezésére használunk.

Szabad, mivel a származás azonos, fagolyókat, fagyűrűket stb. felhasználni. Ismeretes eljárás a szálas anyagok (fű, raffia, csuhé) fonása, szövése – sőt horgolása is.

Ha elkerülhetetlennek látszik és meg kell festeni a figurát – vagy egyes elemeit –, akkor használjunk növényi festőszereket (tea, hagymalé, diófapác, stb.)

Nagyon érdekes világot teremthetünk a gyökerekből (például szőlő), vékonyabb vagy vastagabb, egészséges vagy sérült faágakból kifűrészelt részekből. Különösen megnöveli a hatást a hánscsfelszín megbontása vagy teljes eltávolítása, de az ellenkezője is igaz. Minden bizonnyal nagy feszültséget hozhatunk létre a különféle kérgű (szín és felület) fadarabok bábszínpadai összetársításával (a cseresznye, a meggy – meleg, sima, fényes –, illetve a platán – szinte katonai ruha – terepszínei).

Ennek a megoldásnak a díszletvilágában leggyakrabban felhasznált anyag a hullott levél, a puha avar, a rönk. Ipari „városi világa” a fenyődeszka, a pozdorjalemez, folyója, patakja a kibontott kötél, amelynek természetes hullámain a kötélverés technológiája biztosítja.

Gyümölcs- és zöldségbábok

A rögtönzött bábok közé tartoznak. Általában különleges alkalmakkor (táborozás) kerül sor alkalmazásukra, de egy jó játékért elővehetjük az alapötletet akár karácsonykor is. A zöldségbábok évszaka leginkább a nyár, az ősz és a tél. Minthogy esetükben amúgy is megszokott a darabolás, csonkolás, könnyen összekapcsolhatók a konyhai szerzőkkel és felszereléssel, ami mulatságosabbnál mulatságosabb eredményekre vezethet. A báb feje lehet káposzta, orra vörös retek, füle zöldpaprika-szelet, szemei retek-szeletek. Az elemeket fogpiszkáló, hústű stb. „szegezheti” a helyére. Teste fehér konyharuha vagy textilszalvéta, sarkain csomóval. Céklából, csípős/vörös paprikából, répából kis ügyességgel ördögöt csinálhatunk egy perc alatt.

Ezeket a figurákat a tarkóba szúrt villa segítségével fogjuk meg, kezeit közvetlenül mozgatjuk.

Jótanácsok:

- a tárgyakat az asszociációk biztosságot felkeltése céljából lehetőleg egy körből válogassuk össze (takarítószerek és -eszközök, elektrotechnikai szerszámok és eszközök vagy az asztalos- és kádár-műhely környéke, a zöldség- és gyümölcsbolt stb.);
- az összeillesztések, szerelések állják ki a mozgatással járó megterhelést;
- mindig a vonatkozó mesterség szabályai szerint járjunk el – textíliákat mindig varrjunk és sose ragasszunk;
- a kukoricacső megmunkálásakor számoljunk ennek az anyagnak a szinte hihetetlen erősségével, ami a kés, fűrő, fűrész – mi több, satu használatát követeli meg;
- a zöldségbábok csak egy alkalommal szerepelhetnek. Mindig újat kell készíteni.

Gyűszűbábok

A gyűszűbábok közé azokat a figurákat soroljuk, amelyeket legtöbbszörre egy, ritkábban két ujra felhúzva mozgatunk. Ismeretes ujjbáb, minibáb elnevezésük is. Méretük miatt a legkisebbek közé tartoznak, általában a nagyon közvetlen, családi bábjátékok szereplői.

A gyűszűbábok „teste” az emberi ujj, mozgáslehetőségeit annak anatómiája határozza meg. Feje az utolsó ujjperc (amin a köröm van), nyaka maga az ízület. Törzse a középső ujjperc, dereka a következő ízület, lába az ujj tövének, a tenyérhez közvetlenül kapcsolódó ízületnél van. Az előbbiekből következően az ujjbábok többszörre csak korlátozott mozgásra képesek, általában jönni, menni, meghajolni, „beszélgetni” tudnak. Ebből kiindulva a gyűszűbábok legtöbbször szemből ábrázolják az életre kelteni szánt jellemeket. Ha igazán pontosan szeretnénk végezni a dolgunkat, akkor néhány karaktert – például a madarakat, vagy például olyan békés növényevő állatokat, mint a nyúl, birka stb., de a lovat és a sárkányt is – profilban kell megfogalmaznunk.

Négylábukat érdemes két ujra felhúzható, profilba fogalmazott megoldással elkészíteni. Egyrészt így világos méretkülönbségeket teremthetünk kisebb-nagyobb lények – sárkány és legyőzője vagy oroslán és egérke – között, másrészt a figura is veszít szükségtelen komikumából.

A gyűszűbáboknak nagyon egyszerűeknek, színeket, formákat, jellegzetességeket illetően pontosan kimérteknek kell lenniük, különben túlságosan részletezettek lesznek, sőt előadódhat, hogy a részletek nem is tudjuk az apró testekre felvarrni. A jó gyűszűbáb a biztos karakterérzék megnyilvánulása, a tömör fogalmazásra és a kétségtelenül legjellemzőbb jegy kiemelésének képességére mutat.

Az ujjbábok világa „tenyéryni”. Ebben a világban a kézre húzott kesztyűk, a kesztyűkre applikált elemek (ház, palota, hegycsúcs, lombozat stb.) adják a díszleteket, amelyek harmóniában vannak az ujjbábokkal.

A klasszikus gyűszűbáb textilből, többnyire posztóból készül. Teste hasonlít a kesztyű levágott ujjához, amelyre felvarrjuk azokat a kiegészítőket, amelyek meghatározzák a figurát. Természetesen más anyagokat is használhatunk, szóba jöhet a vékony bőr, a prém, vagy megfelelőek a különféle kötött, horgolt anyagok – minden, amit és amire varni lehet. A szemek apró gyöngyökből, piciny flitterekből készülnek.

A gyűszű nem véletlenül került a szóösszetételbe. Bármi, amit az ujjunk hegyére húzunk és szemet-száját pingálunk neki – szolgálhat gyűszűbábként. Pezsgősdugó, sőliszt-gyurmagolyó, pingponglabda is lehet alap ujjbáb készítéséhez. Pillanatok alatt készíthetünk robotot is, ha a se szeri, se száma flakon kupakját vagy bármelyik dezodor szórófejét házasítjuk a filmtekercesk tárolására használt apró polietilén tégelyekkel. Már csak egy-két szegecs, csavar, fényes rugó kell és kész a mini-ufólény.

Jótanácsok:

- mivel ezek a bábok nem használják a kezüket, ne fogassunk velük semmit;
- csak élőlényt formázzunk meg gyűszű-bábként, ha a Napot szeretnénk megjeleníteni, készítsük a „fej” gondolatának jegyében (ujjhegyre, tenyérre);
- a gyűszűbábnak csak akkor csináljunk (löttyögős) kezét, ha végképp elkerülhetetlen, de akkor is nyugodjunk bele, hogy nem fogjuk mozgatni;
- csoportot – öt testvér, hét törpe stb. – csak akkor húzzunk a kezünkre, ha azt a jelenet és a szöveg-anyag is segíti.

Síkbábok

A síkbábok nagy családjába azok a figurák tartoznak, amelyek megjelenésükben sokkal inkább a képhez, mintsem a szoborhoz állnak közelebb. Ennek következtében síkbábnak tekinthető a hurkapálcikára felerősített kartonfigura éppúgy, mint a zsinóron a fénykévébe belógatott, áttört, színes árnyfigura vagy – bármilyen meglepő – a különösebben meg nem munkált lapos fakanálbáb. A síkbábok legjellegzetesebb tulajdonsága ugyanis az, hogy csak szemből láthatók jól, ellenkező esetben, élbe fordulva – laposságukból következően – „láthatatlanokká” válnak.

A síkbábok is teljes életet élnek a színpadon. Bejönnek, beszélgetnek, teszik a dolgukat szerepük szerint, majd kimennek. Eközben alkalmankint meg kell fordulniuk, irányt kell változtatniuk. Ennek megfelelően a síkbábok mindkét oldalát – elejét/hátulját vagy jobb- és baloldalát – egyaránt el kell készíteni. A síkbábok megtervezését, kivitelezését meg kell előznie a szerepükkel összefüggő színpadi mozgás gondos elemzőmunkájának, különben sasszélépésekkel kell be- és kijönniük olyan szereplőknek is, akik profilban megalkotva csak sarkon fordulnának és mehetnének.

A síkbábok – hacsak nem készítjük csuklós, ízelt kezekkel – általában alkalmatlanok arra, hogy bármit is megfogjanak. Ízelt karokkal is csak korlátozott mozgásra, csak egy mozgássorra képesek (evezés, bottal hadonászás, stb.).

A síkbábok esetében fokozottan „tetten érhető” a báb jel, szimbólum jellege. A jó síkbáb síkjellegű, lapos. Készíthetünk figurákat ismert síkidomok összeszerkesztéséből. Egyik közismert változat a vásári mézeskalácsbáb (így is hívják!).

A legegyszerűbb síkbábok a gyermekrajzokból kivágott, pálcára erősített figurák.

A síkbábok „természetesen” a síklapokból készített díszletek között érvényesülnek a legjobban. Plaszticitást, takarást, különböző rétegeket, amelyek mögött megbújhatnak, hajtogatással adhatunk ezeknek a felületeknek, amelyek között zavartalanul mozoghatnak pengevékony szereplőink. Ezek esetében a dekorativitás, az anyagok harmonikus válogatása elsődrendű feladat.

A síkbábot általában – megszokásból – kartonpapírból készítik.

Aki a bábbal való játékra is gondol, az a mozgatással is törődik. Ekkor már nem mindegy, hogy miből készül a bábu. A mozgatás technikai megoldásai ugyanis a megszokástól eltérő alapanyagok felhasználását indokolják. Ennek megfelelően kartondobozok lemezeiből vagy megerősített hullámpapírból készíthetünk nagy síkbábokat is, amelyeket textiltől készült áttételek, összekötések egészíthetnek ki, tehetnek mérsékeltlen mozgékonyá. Ismeretes olyan megoldás is, amelynél egyszerűen gyerekruhát (kinőtt pulóver, nadrág) húznak a síkelemekből készült bábra. Ebben az esetben már kötelező az arcot, kezét vékony, testszínű textilbevonattal a „ruhához” igazítani.

Alulról mozgatott síkbáb

A síkbáb általános megjelenésben arasznyi vagy alig nagyobb, kartonlapból kivágott, festéssel színezett vagy színes papírokkal applikált figura, amelyet igen egyszerű megoldással – többnyire ragasztással – felerősített pálcával mozgat a játékos.

Helyes megoldásban a darabbeli szerephez, a cselekvések köréhez alkalmazkodóan szemben vagy profilban megfogalmazott, mindkét oldalán kidolgozott bábu, amelyet megfelelően rejtett fogóval mozgathatunk.

Kisebb méretek esetében alaklemezek segítségével kivágott papírt (különféle kartonok, hullámpapírdoboz-lemez) alkalmazunk, amelyeket erőteljes ragasztóval (gyorsan kötő tubusos változatok vagy kétoldalán tapadó tapétaragasztó) illesztünk össze úgy, hogy közöttük a fogót is elhelyezzük.

A dráma, benne a bábjáték a cselekvő, megélni szánt életet hozza be az intézmény által deklarált nevelési folyamatba, ami más és több, mint pusztán oktatás. Ott fog igazán jól működni a dráma/bábjáték, ahol az intézményi pedagógiai programnak is célja a tanulók személyiségének, önismeretének, önmegvalósító hajlandóságának tudatos fejlesztése.

Pálcás síkmarionett

Tulajdonképpen az alulról mozgatott síkbáb felső mozgatású változata. Az eljárás teljesen megegyezik az előbbiekkal, csak itt a mozgatópálca a bábu fejéből felfelé indul ki. Ez a megoldás használatos a dobozszínházak, az asztali játék esetében. Ha szeretnénk körültekintően eljárni, akkor feszítsük be a fogót. Legáltalánosabb eljárás a feketére festés.

A síkbábok egyes (arasznál nem nagyobb) változatai úgy készülnek, hogy a kivágott sziluett felsőteste képes befogadni a bábos két ujját (hüvelyk és mutató). Ez a megoldás – természetesen a „bebújós kéz”

segítsége nyomán – alkalmassá teszi a kis figurát arra, hogy megfogjon, felemeljen, letegyen kellékeket, elvégezzen bizonyos feladatokat.

Árnyfigura, árny-, sík-marionett

Ha a szilueteket fénykévébe tartjuk és az árnyékot vetítőernyőn fogjuk fel, árnyszínházat teremtünk. Az árnyszínházban egyszerű vagy többé-kevésbé mechanizált figurákat használunk, amelyek elkészítése technikailag megegyezik a síkbáb előállításával, csak jóval erősebb alapanyagot (például vulkanfiber) használunk, és ügyelünk, hogy a csuklópontok kiképzése eleve jobban bírja az igénybevételt.

Az árnyfigurák lehetnek tömörök és áttörtek. Az áttört részekre – a fény színezésére – színes fóliákat használunk.

Jótanácsok:

- a síkbáb sosem lehet félprofil figura!;
- síkbáb nem készíthető meseillusztrációból közvetlen másolással, kivágással;

- egyes állatfigurákat (madarakat, növényevőket, ormányosokat) és azokat az emberi karaktereket, amelyeknek jellegzetes vonásai oldalnézetben jobban érvényesülnek (sasorr), vagy szerepük szerint többnyire csupán bejönnek és azonmód sarkon is fordulnak, profilban illik elkészíteni;
- a síkbábok beszélgetés közben sem fordulnak egymással szembe, ilyenkor enyhén egymás felé hajolnak és a „fülükkal beszélgetnek”.

Botbábok

Bot- vagy botosbábnak nevezzük a figurák viszonylag nagy csoportját. Az elnevezés abból indul ki, hogy a bábu fejét, kezeit nem közvetlenül kézzel, hanem valamilyen pálcás vagy egyszerűen bot-áttétellel mozgatják.

Legismertebb, keleti változata a jávai vayang golek. Ennek a technikának különféle – bonyolultabb és egyszerűbb – változatai fejlődtek ki, amelyek nálunk is viszonylagosan elterjedtek. Közösnek mondható tulajdonságuk az, hogy kezeiket pálcás áttétellel mozgatjuk.

Botbábnak nevezhetjük azokat az egyszerű megoldással készült figurákat is, amelyek törzse egy gally, egy darab bot vagy éppenséggel egy fakanál. Fejük plasztikus – lehet teniszlabda, tömör, kemény termés vagy tömött zokni s más textildarab. Közös tulajdonságuk – ami a vayangbábtól is megkülönbözteti ezeket –, hogy kezük mozgatására nem szolgál áttétel, ennek eredményeképpen azok szabadon „lötyögnek”.

A síkbáboktól plasztikus, szoborszerű voltak különözteti meg őket.

Eleinte egyszerű botbábokat készítünk a tanulókkal, amelyek alkalmasak arra, hogy az egyszerű mozdulatokat – állás, lépés, tánc, futás – gyakorolhassuk. Nem alkalmasak viszont arra, hogy leüljenek, mert derekuk merev, és bizony lefeküdni is csak úgy képesek, hogy teljesen eldőlnék.

A vayang rendszerű bábok – amelyeket bonyolult voltokra tekintettel rendszerint később, az idősebb tanulókkal készítünk – derékban tudnak hajolni és kezeikkel is sok kifejező mozdulatra képesek.

Terménybábok

A terménybábok a legegyszerűbb botbábok. Ismeretesek egyszerű, provizórikus és bonyolultabb változataik. A bonyolultság ez esetben nem az összetettségben, hanem az elkészítés művességében ragadható meg – például a csuhéfiguráknál.

Elkészítésük egyszerű. Törzsük nagyobb ágacska, gally, nád. A fej többnyire gömbölyű, tartós termés (apró dísztok, gubacs, gesztenye stb.). A test elkészítéséhez különféle természetes anyagokat – leveleket, száraz héjakat, nagyobb, tömör terméseket – használunk. Az összeépítés legfőbb eszköze a zsinag, a raffia, a kóc. Ragasztáshoz ritkán folyamodjunk, és akkor is főként a természetes anyagokat, nyelveket részesítjük előnyben.

A terménybábok karakteres családját alkotják a csuhébábok. Közös tulajdonságuk, hogy alapanyagukat a kukoricából nyerjük. Törzsük többnyire csutka, ruhájuk csuhé. Kötözéshez magát a csuhét használjuk, amelyet fonhatunk is. Jól egészíti ki több vízparti növény, közülük is különösen szép a gyékény. Méretéből következően kisgyerekekkel való munkálkodásra igen alkalmas.

A csuhéfigurák természetes díszletvilága könnyen összeválogatható a gyékényből készült tárgyak (lábtörölő, szakajtó) és egyes – természetes alapanyagból készült – eszközök (vessző- vagy cirokseprű=fa, alkalmas formájú cserépedény=búboskemence stb.) közül.

Egyszerű vayangbábok

Könnyen készíthetünk nagyon egyszerű vayang rendszerű bábokat. A technika lényege a kéz méreténél nagyobb formátum, amikor is csak áttétellel lehet a báb kezét mozgatni.

A báb törzse egy erős bot vagy egy darab seprőnyél, amelyre fejet szerelünk. A botot alul megmarkolva tartjuk, egyben ez lesz a báb dereka is. Ez a báb úgy hajlik meg előre, hogy megdöntjük a törzset, de anélkül, hogy változtatnánk karunk függőleges tartásán.

A báb karja ízelt (felkar, alkar), könyökénél behajlítható. A kezét mozgató pálca a tenyérhez van csatlakoztatva. Segítségével a bábu „meg tud fogni” kellékeket, kifejező kézmozdulatokra képes. Minden csatlakozás egyszerűen elkészíthető – akár erős zsinetek felhasználásával is, de alkalmazhatunk művesebb megoldásokat is (bőrszalagok, szegecselés).

A bábok bármiből készülhetnek, mégis általános követelmény, hogy könnyűek legyenek. Felhasználhatunk üres flakonokat, amelyeket textilbevonattal láthatunk el. Ha ezeket a műanyag felületeket csupasz valóságukban meghagyjuk – sőt fémszínű szőrőlakokkal meg is tetézzük –, robotokat készíthetünk.

Ruházatként bármit fel lehet használni – ha a darab megengedi –, itt is alkalmazhatjuk a kinőtt gyermekruhákat, a bálás ruházati cikkekből nyert nagyobb textildarabokat. Szükség esetén ezeket megfestjük.

A díszleteket – a bábokkal összhangban – erősebb anyagokból (hullámpapírdobozokból, cartonplast lemezekből) készítjük. Mivel maguk a figurák is eléggé nagyok a vayangbábok világa megköveteli a körültekintően megépített díszletvilágot, ahol a háttérelmeket már ajánlatos speciális tartókra szerelni. Természetesen ennek is vannak rögtönzött megoldásai: a díszletelemekből kiálló tartókat hozzáfogjuk hosszabb rudakhoz, hogy elkerüljük, hogy a díszlettartás aránytalanul megerőltető munkát jelentsen.

Jótanács:

– a csuhét, gyékényt feldolgozásakor mindig nedvesítsük be, hosszabb idejű tárolás esetén beáztatása javallott.

Zsák- vagy kesztyűbábok

Rögtönzött, más néven provizórikus változatok – a fej és az öltözet anyaga, kidolgozottsága jelzésszerű. A klasszikus zsákbáb vagy kesztyűbáb kategóriáját a róla szóló, igen kiterjedt irodalomra tekintettel nem részletezzük.

Maszk, maszkos játék-óriásbábok

Az álarc, más néven a maszk egy olyan takarás az arcon, amely alól nem látszik ki az élő, mimikára képes bőr, mivel többnyire merev anyagokból készül. Ilyenformán nagyon hasonlatos a szoborhoz, és különösen a bábhoz, amely alapjában véve a holt anyag megmozdulásának illuziójából meríti életét. Magát a maszkot igen erős jelnek is tekinthetjük, amelynek elkészítésekor ugyanazon törvényszerűségek szerint járunk el, mint az a bábfejnél elfogadott. A méretek eredményeképpen a maszkot viselő ember – főleg, ha mozgását ehhez a merev archoz igazítva és keresetten terjengős és válogatott gesztusokkal fűszerezi – óriásbábnak is felfogható.

Mindig alkalmazzuk, amikor a báb és a fölötte (égi vagy természetes) hatalmat gyakorló egyszerre jelenik meg a néző előtt. A maszkos játék arra is jó, hogy a gyerekek a szerephez illő gesztusokat a pantomim erejével gyakorolhassák.

Az emberit jóval meghaladó magasságú bábfigurákat óriásbáboknak nevezzük, amelyeknek két formáját ismerjük: vagy a bábos lábait hosszabbítjuk meg (gólyalabas alak), vagy a báb törzsét és a karját együttesen rudakkal. (Ez utóbbi lényegében egy hatalmas pálcásbáb, amelybe a mozgatók egyszerűen bebújnak). Az elkészítésnél komoly tényező a súly, egyáltalán a szokatlan méretek, amit már a tervezésnél komolyan kell venni. Az anyagok találékony összeválogatása, amelynek az invenciózus tervezéssel kell együttjár-

ni, azonban meglepő eredményeket hozhat. Felsőbb évfolyamosokkal való elkészítésük járható út.

Jótanács:

- maszkos játék alkalmával kezünket is el kell takarni (ruhauji, kesztyű);
- a jó jelmez kiválasztásával vagy készítésével kell a maszk erejét biztosítani.

Zacsóból készített maszk

A legismertebb, legegyszerűbb megoldás. Általában a kicsik körében találkozhatunk alkalmazásával, de rögtönzött megoldásként bámilyen korcsoportnál előfordulhat. A kisebb-nagyobb papírszakok elterjedése óta különösen erős alaphoz juthatunk, egyébként meg kell elégednünk az egyszerűbb, a péksütemény- vagy a gyümölcsboltokban található kevésbé tartós változatokkal.

Elkészítése meglehetősen könnyű. Először is döntünk a szemek nyílásáról. Ne fukarkodjunk a lyuk méretével – a botorkáló maszkosnál esendőbb figura aligha képzelhető el. Temperafestékekkel, nagy ecsettel kifesthetjük vagy színes papírdarabokkal applikálhatjuk.

Festett álarcok

Esetükben vagy síklapból, vagy valamilyen más alapból – lapos papírmásé álarc – indulunk ki. Az eljárás megegyezik az előbb leírtakkal, itt is a színek összehangoltsága, jelértéke, a festett felületek nagysága határozza meg az eredményt.

Egyszerű, az arcot eltakaró kartonlapon nyílást vágunk a szemeknek. Az orrot, fület, esetleg bajuszt, szakállat vagy éppenséggel csórt, ormányt külön ragasztjuk fel, ügyelve arra, hogy azok plasztikusan emelkedjenek ki.

A papírmásé álarc elkészítése kissé bonyolult, mert egy hosszadalmas ragasztási/száradási folyamat van benne, de azok a mókás, plasztikus formák, amelyek így hozhatók létre, megérik a fáradságot.

Az eljárás első lépcsője egy agyag-arc létrehozása, amelynek folyamán hatalmas orrok, erős szemöldökök, vastag ajkak stb. formázhatók. Ezt borítjuk be több réteg tapétaragasztós újságpapírral, amit később fedőfestékekkel kifestünk.

Az archoz gumiszalaggal szorítjuk vagy egyszerűen zsineggel felkötjük.

Léggömbmaszk

Ez is tulajdonképpen papírmásé maszk, amelyet különféle alakú – dinnye, körte, uborka – léggömb segítségével készítünk el úgy, hogy egyszerűen több réteg tapétaragasztós újságpapírral bugyoláljuk be a megfelelő, általában a fejnél jóval nagyobb méretűre felfújt lufikat. Ezenközben kigyó alakú léggömbök bevonásával kisebb hurkák készíthetők, amelyekből majdan orrot, – ha szétvágjuk őket – füleket készíthetünk. A kisebb elemeket a nagy fejformára felragasztjuk. Az így készített teljes maszkba egy fejnagyságúra kivágott lukon bújhatunk be. Kilátni az orr alatt tátongó szájnyíláson lehet.

Textilmaszk

A néprajzi leírások is gyakran szólnak erről a nagyon egyszerű megoldásról, amely lényegében nem más, mint arc elé kötött textildarab. Többnyire a szemek, esetleg a száj számára vágnak nyílást, amelyeket alkalmas színű, vastag kontúrrajzok vesznek körül. Alkalmazásukat főként ilyen jelenetekben tekinthetjük javasoltnak.

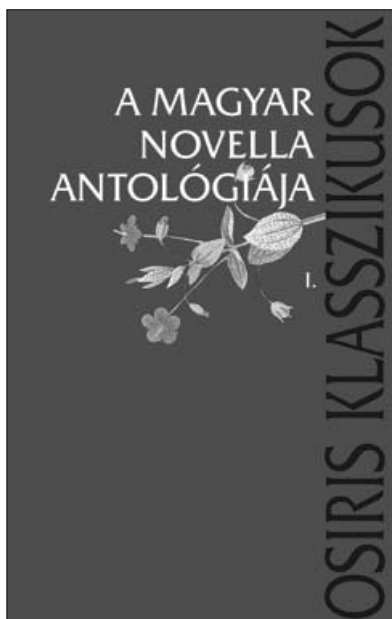
Összegezve az előbbieket az alábbi rendszerben rögzíthetők az egyszerűbb változatok:

- kézzáték → árny-kézzáték
- csupasz kezes változatok, kesztyűs változatok

- tárgyjáték → játék megmunkált tárgyakkal → asztali bábjáték
karakters játékgurákkal (mackó, kisvonat stb.)
- játék talált tárgyakkal
- rögtönzött bábok
(szárított) termésbábok
zöldség- és gyümölcsbábok
- origami bábok
- hengerbábok
- síkbábok
felső mozgatású bábok → síkmarionett
alsó mozgatású síkfígurák → fakanálbábok
papírszínház
- zsákbábok → zacskóbábok
- pálcás vagy vayang-bábok
- óriásbábok → maszkos játék
- árnyjáték → egyszerű sziluettek → áttört, színes változatok
szórt fényes (felső, alsó világítás)
írásvetítő, diavetítő felhasználásával
pontfényes

Irodalom

Szentirmai László (1997): *Nevelés kézzel-bábbal*. Nemzeti Tankönyvkiadó – Universitas, Budapest.

Az Osiris Kiadó könyveiből